

Justyna Włodarczyk-Madejska*

Opinia biegłego w sprawach cywilnych w świetle badania aktowego

I. WSTĘP

1. Uwagi wprowadzające

Pojęcie sprawy cywilnej zdefiniowane w art. 1 Kodeksu postępowania cywilnego¹ jest bardzo pojemne². Przepis wymienia materialnoprawne regulacje tradycyjnie przynależne do tzw. prawa prywatnego (*ius privatum*), normowane zarówno w ustawach o randze kodeksów, jak i w kilkudziesięciu innych ustawach oraz aktach prawnych Unii Europejskiej³. W konsekwencji do rozstrzygnięcia sprawy cywilnej, poza znajomością prawa, konieczna może się okazać wiedza z różnych dziedzin nauki, techniki, sztuki, biologicznego i społecznego funkcjonowania człowieka, obrotu gospodarczego, ale także rękodzieła, konserwacji zabytków czy historii sztuki. Nauka nieustannie dostarcza nowych informacji we wszystkich dziedzinach będących przedmiotem jej badań, coraz bardziej wyspecjalizowanych. Mogą być one istotne dla prawidłowego orzeczenia w danej „sprawie cywilnej”, a jest oczywiste, że nie są powszechnie znane, są bowiem „wiadomościami specjalnymi”⁴, którymi dysponują osoby i instytucje w nich biegłe⁵.

* Autorka jest asystentem w Zakładzie Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk oraz specjalistą badawczo-technicznym w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości.

¹ Ustawa z 17.11.1964 r. (Dz.U. z 2016 r. poz. 1822 ze zm.).

² Przykładowo J. Gudowski (*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 31 i n.) wskazuje na rozróżnienie „sprawy cywilnej” w znaczeniu materialnym, które odnosi się do stosunków społecznych normowanych przez prawo cywilne, rodzinne i opiekuńcze, a także prawo pracy, w znaczeniu formalnym (chodzi o sprawy, „które nie są ze swej istoty sprawami cywilnymi, jednak uchodzą za takie przez to, że ich rozpoznawanie odbywa się według przepisów kodeksu postępowania cywilnego (np. sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz niektóre sprawy administracyjne)”). Jeszcze szersze ujęcie „sprawy cywilnej” wynika z ujęcia konstytucyjnego (sprawy rozpoznawane w postępowaniu cywilnym na podstawie art. 177 w zw. z art. 77 ust. 2 i art. 45 ust. 1 Konstytucji RP (postanowienie SN z 19.12.2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005/2, poz. 31)).

³ J. Gudowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, red. T. Ereciński, s. 31–59; K. Piasecki, *Komentarz do art. 1 k.p.c.* [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz Art. 1–366*, t. 1, red. A. Marciniak, K. Piasecki, Warszawa 2014, s. 29 i n.

⁴ „Wiadomości specjalne” definiuje się jako takie, które wykraczają zarówno poza powszechną wiedzę, jak i przeciętne umiejętności praktyczne (I. Wrześniewska-Wal, *Specyfika opinii biegłego w cywilnych procesach medycznych w aktualnym orzecznictwie i badaniach własnych* [w:] *Pozycja i rola biegłego w polskim systemie prawnym*, red. B. Lewandowski, Warszawa 2016, s. 105). Podkreśla się również, że biegły w opinii przedstawia własne stanowisko co do kwestii stanowiących przedmiot rozstrzygnięcia sądu, ale zachowuje przy tym niezawisłość w zakresie jej merytorycznej treści. Oznacza to, na co wskazuje I. Wrześniewska-Wal (*Specyfika opinii biegłego...*), brak obowiązku dopuszczania dowodu z opinii biegłego w zakresie umiejętności, które powinna posiadać każda osoba kończąca edukację szkolną. Por. także: wyrok SN z 15.04.1976 r., II KR 48/76, LEX nr 19186.

⁵ Pojęcie „biegły sądowy” jest zdefiniowane zwykle w danym państwie w powszechnie obowiązujących przepisach krajowych. Status biegłego jest nadawany lub zatwierdzany przez odpowiedni organ państwowy. Można

Jak trafnie stwierdził Krzysztof Knoppek⁶: „Bogactwo problematyki obrotu cywilnego, zorganizowanego i indywidualnego, różnorodność zagadnień praktycznych regulowanych przepisami prawa materialnego i występujących w poszczególnych sprawach cywilnych, liczba szczegółowych zagadnień technicznych, z którymi stykają się bez przerwy sądy powodują, iż dowód z opinii biegłego⁷ stosunkowo często pojawia się w postępowaniu cywilnym i jest w tych sprawach **dowodem koniecznym, bez którego prawidłowe rozstrzygnięcie sprawy najczęściej nie będzie możliwe** (podkr. J.W.-M.)”.

Zgodnie z art. 278 k.p.c. „w wypadkach wymagających wiadomości specjalnych (...) sąd może wezwać jednego lub kilku biegłych⁸ w celu zasięgnięcia ich opinii”⁹.

Odmienne niż w postępowaniu karnym ustawodawca nie nałożył na sąd obowiązku sięgania po dowód z opinii¹⁰, wskazując jedynie przesłanki do podjęcia takiej czynności, a zatem wniosek strony o przeprowadzenie takiego dowodu, zgodnie z art. 6 k.c. i art. 232 k.p.c. (zdanie pierwsze)¹¹.

Jak trafnie wskazał Tadeusz Wiśniewski odnośnie do wykładni art. 278 § 1 k.p.c.: „Formuła jest fakultatywna («sąd może»), dlatego też *prima facie* nasuwa się wrażenie, że mamy tutaj do czynienia z tzw. dozwoleńcem (...). Z utrwalonego orzecznictwa sądowego i zgodnych poglądów w doktrynie wynika jednak, że jeżeli tylko ustalenie określonego faktu wymaga wiedzy fachowej, powołanie biegłego jest obligatoryjne”¹².

uzyskać go pośrednio, np. poprzez zatrudnienie w specjalistycznych instytucjach, najczęściej wyodrębnionych organizacyjnie bądź podległych organom administracji centralnej, a także poprzez członkostwo w określonej organizacji zawodowej. Badania prawno-porównawcze wykazują, że nie istnieje jednolity międzynarodowy standard w tym zakresie, każde państwo, w którym funkcjonują oficjalne listy biegłych, wytworzyło zaś własne reguły nimi rządzące. W większości państw należących do Rady Europy ustanawianie biegłych należy do sądów. Biegli mogą być powoływani na potrzeby danego postępowania bądź na określoną kadencję (kadencyjność biegłych wiąże się najczęściej z utworzeniem oficjalnych rejestrów). Z danych przedstawionych w 2012 r. wynikało, że w 12 z 49 państw Rady Europy nie przewidywano obowiązkowego udziału sądów w ustanawianiu biegłych sądowych. Informacja ta pochodzi z opublikowanego w 2012 r. raportu Rady Europy dotyczącego europejskich systemów wymiaru sprawiedliwości, a została przedstawiona w opracowaniu P. Karaska i P. Rybickiego, *Sposoby oceny kompetencji biegłych sądowych* [w:] *Pozycja i rola biegłych w polskim systemie prawnym*, red. B. Lewandowski, Warszawa 2016, s. 170–171, do którego i powołanej tam literatury odsyłam. Z wcześniejszych opracowań na ten temat zob. J. Czabański, *Pozycja biegłych sądowych w wybranych krajach europejskich*, Warszawa 2006 (raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, niepublikowany, <http://www.iws.org.pl/pliki/files/badania/raporty/raporty06/J%20Czaba%C5%84ski%20Pozycja%20bieg%C5%82ych%20s%C4%85dowych%20w%20wybranych%20krajach%20europejskich%202006.pdf> (dostęp: 16.10.2017 r.)).

⁶ K. Knoppek, *Dowód z opinii biegłego* [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 2, cz. 2, *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 384–385.

⁷ „Biegły jest źródłem dowodowym (osobowym)”. Dowodem (środkiem dowodowym) jest opinia biegłego. Tak K. Knoppek, *Dowód z opinii biegłego...*, s. 384.

⁸ Ograniczony jest zakres instytucji, które mogą zająć się ustaleniem wiadomości specjalnych na zlecenie sądu. Chodzi tu o biegłego sądowego, instytut naukowy lub naukowo-badawczy oraz opiniodawczy zespół sądowych specjalistów. Szerzej zob. L. Miroszewski, *Treść czynności sądowych w zakresie użycia biegłego w postępowaniu cywilnym* [w:] *Pozycja i rola biegłego...*, s. 21.

⁹ T. Ereciński w uwagach ogólnych (pkt. 2) do art. 278 k.p.c. (*Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2., *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016) scharakteryzował ją w następujący sposób: „Opinią biegłego jest zapatrywanie wyrażone w sądzie przez osobę niezainteresowaną rozstrzygnięciem sprawy, która może udzielić fachowych informacji oraz wiadomości w celu ustalenia i oceny okoliczności sprawy, ułatwiający tym samym sądowi właściwą ocenę faktów i rozstrzygnięcie sporu. Biegli (zwani też ekspertami lub rzeczoznawcami) zatem nie komunikują sądowi swych spostrzeżeń o okolicznościach faktycznych sprawy (tak jak świadkowie lub strony), lecz wypowiadają co do tych okoliczności opinię na podstawie swych wiadomości fachowych i doświadczenia zawodowego”.

¹⁰ D. Wysocki, *Opinia biegłego. Czym jest, czym być (nie) powinna?* [w:] *Pozycja i rola biegłego w polskim systemie prawnym*, red. B. Lewandowski, Warszawa 2016, s. 16.

¹¹ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 400 i n.

¹² T. Wiśniewski, *Przebieg procesu cywilnego*, LEX, Warszawa 2013 (7.12. Dowód z opinii biegłego).

Sąd Najwyższy w licznych orzeczeniach wskazywał, że sąd nie może odwołać się ani do własnej wiedzy w danej dziedzinie, ani też do innych dowodów przeprowadzonych w sprawie¹³. Podstawowe znaczenie ma bowiem uprawnienie stron do skorzystania z wiadomości specjalnych biegłego zgodnie z procesowymi zasadami kontrydiktoryjności i bezpośredniości. „Istota dowodu opiniodawczego polega bowiem właśnie na tym, że sąd nie ma wiedzy specjalnej w danej dziedzinie, a jeżeli nawet wyjątkowo by ją posiadał, to nie ma kompetencji stawiania się biegłym”¹⁴. Wiedza specjalistyczna członka składu orzekającego może jedynie wpływać na merytoryczną ocenę złożonej opinii¹⁵.

Sąd ocenia, czy opinia jest adekwatna do tezy dowodowej, czy spełnia kryterium pełnego i jasnego wyводу, czy jest logiczna, a wnioski uwzględniają stan ustalony na podstawie całości materiału dowodowego¹⁶. Opinia biegłego ma wyjaśnić okoliczności, które są istotne dla rozstrzygnięcia sprawy, a sporne dla stron¹⁷. Istotna jest przydatność opinii dla sądu, definiowana w kontekście dostarczania wiadomości stanowiących podstawę do wnioskowania koniecznego celem rozstrzygnięcia sprawy. Wnioskowanie to powinno zostać przeprowadzone samodzielnie przez sędziego, będącego z założenia „dobrym prawnikiem”, posiadającego szerokie wykształcenie o charakterze ogólnym¹⁸. Odmienne niż przykładowo w przypadku zeznań świadków, przy ocenie opinii biegłego kryterium wiarygodności zastępuje m.in. ocena poziomu wiedzy biegłego czy też podstaw teoretycznych sporządzonej opinii¹⁹. Najczęściej wskazywane w orzecznictwie (w tym Sądu Najwyższego) kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w sprawie cywilnej w ujęciu hasłowym to: „zasady logiki i poziom wiedzy biegłego”, „jednolitość i powszechność metody”, „pewność wyników badań naukowych”, „fachowość, rzetelność, logiczność”, „zupełność i kompletność opinii”, „stanowczość”²⁰.

Opinia biegłego zawiera „nie tylko stwierdzenie faktów, ale także ocenę i wnioski”²¹. Zostaje ona również poddana kontroli osób niebędących ekspertami, w tym

¹³ Przykładowo w postanowieniu z 29.08.2013 r., I CSK 20/13, LEX nr 1375181, SN stwierdził, że: „Sąd nie powinien zastępować biegłych”, w wyroku z 24.09.2014 r., III UK 196/13, LEX nr 1545137, SN wyjaśnił, że „Sąd ma obowiązek dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, gdy dla miarodajnej oceny okoliczności istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy niezbędne jest uzyskanie wiadomości specjalnych. W takim wypadku niedopuszczalne jest pominięcie dowodu z opinii biegłych, choćby któryś z członków składu orzekającego miał takie wiadomości [podkr. J.W.-M.]”; analogicznie w wyrokach SN z 12.06.2015 r., II UK 145/14, LEX nr 1754049 oraz z 18.02.2016 r., II CSK 282/15, LEX nr 1977916. W wyroku z 12.06.2015 r., II UK 145/14, dodatkowo SN jednoznacznie stwierdził, że niedopuszczalne jest „połączenie funkcji sędziego i biegłego”. Jeszcze bardziej dobitnie SN ujął to w wyroku z 2.10.2015 r., II CSK 622/14, LEX nr 1920175, wskazując, że wykladnia art. 278 § 1 k.p.c. „akcentuje zakaz samodzielnego rozstrzygania przez sąd kwestii objętych «wiadomościami specjalnymi» [podkr. J.W.-M.]”.

¹⁴ D. Wysocki, *Opinia biegłego...*, s. 13.

¹⁵ Często pojawiające się twierdzenie, że sąd jest „najwyższym biegłym” może być traktowane jak uproszczenie bądź skrót myślowy z uwagi na odmienne kompetencje. Trafnie ujął to D. Wysocki, *Opinia biegłego...*, s. 13): „tak samo jak biegły nie jest sędzią, tak sędzia nie jest biegłym”. Tak też M. Budyn-Kulik, *Opinia dotycząca wprowadzenia karalności sporządzenia przez biegłego opinii nierzetelnej lub bez zachowania należytej staranności*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, niepubl., s. 33.

¹⁶ D. Wysocki, *Opinia biegłego...*, s. 13.

¹⁷ I. Strózik, Podstawowe zasady sporządzania przez biegłych opinii w sprawach rodzinnych [w:] Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych, red. A. Czerederecka, Kraków 2016, s. 14; por. także: L. Miroszewski, Treść czynności sądowych..., s. 22, wyrok SN z 20.01.2015 r., V CSK 254/14, Legalis nr 1200484; wyrok SA w Katowicach z 12.06.2015 r., I ACa 210/15, LEX nr 1753988.

¹⁸ I. Strózik, *Podstawowe zasady...*, s. 14.

¹⁹ Por. także: postanowienie SN z 07.11.2000 r., I CKN 1170/98, OSNC 2001/4, poz. 64; A.J. Bělohávek, R. Hótová, *Biegli w śródownisku międzynarodowym w postępowaniu: sądowym cywilnym i karnym oraz arbitrażowym a także w sporach inwestycyjnych*, Warszawa 2011, s. 90.

²⁰ J. Dzierżanowska, J. Studzińska, *Kryteria oceny dowodu z opinii biegłego w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego*, Towarzystwo Naukowe KUL, „Roczniki Nauk Prawnych” 2015/2, s. 25–35.

²¹ M. Cieślak [w:] M. Cieślak, K. Spett, W. Wolter, *Psychiatria w procesie karnym*, Warszawa 1968, s. 343.

zarówno sądu oraz stron postępowania²². Dlatego też uzasadnienie w niej zawarte powinno umożliwić poznanie toku rozumowania biegłego tak stronom, jak i samemu sądowi²³. Jest to element obowiązkowy każdej opinii²⁴. Bezskrytyczne przyjęcie przez sąd opinii mogłoby doprowadzić do sytuacji, w której autorem rozstrzygnięcia byłby sam biegły²⁵. To co niewątpliwie nie różni dowodu z opinii od innych sporządzonych w sprawie, to fakt podlegania swobodnej ocenie sądu²⁶.

W literaturze wskazano, że choć istnieje pogląd, iż biegły jest „sędzią faktu”, a opinia biegłego jest porównywana do „wyroku w przedmiocie istnienia faktu” i być może nawet „funkcjonalnie dałoby się obronić” go, to jest nie do przyjęcia w ujęciu procesowym. Nawet gdy sąd odrzuci negatywnie ocenioną, choć merytorycznie trafną, opinię biegłego, to „procesowe znaczenie mieć będzie wyłącznie stanowisko sądu. Sąd jest gospodarzem procesu (...)”²⁷.

W modelu idealizacyjnym należałoby oczekiwać łatwej dostępności sądu do specjalistów najwyższej klasy w zakresie wiedzy, doświadczenia zawodowego, o specjalizacji najlepiej dostosowanej do przedmiotu rozpoznawanej przez sąd sprawy, którzy podejmowaliby się niezwłocznie wykonania zleconej opinii, przygotowywali ją bez nieuzasadnionej zwłoki, zachowując wszelkie standardy jakości pracy i etyki zawodowej, przedstawiając wyniki przeprowadzonych badań w sposób precyzyjny i zrozumiały, oraz pobierając za doskonale wykonaną pracę wynagrodzenie o umiarkowanej wysokości.

²² I. Stróżyk, *Podstawowe zasady...*, s. 14.

²³ A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli i zadaniach biegłych w sądowym postępowaniu cywilny* [w:] *Diagnoza psychologiczna w sprawach rozpoznawanych przez sądy rodzinne. Materiały na konferencje*, IBPS – Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego – Sąd Wojewódzki w Krakowie 1985, s. 123.

²⁴ A. J. Bělohávek, R. Hórová, *Biegli w środowisku międzynarodowym...*, s. 89.

²⁵ I. Piotrowska, *Pozycja i rola biegłego sądowego w świetle oczekiwań organu procesowego*, „Archiwum Medycyny Sądowej i Kryminologii” 2007/57, s. 196–199. Zbieżność wniosków opinii i rozstrzygnięcia sądu zdarza się w praktyce i choć nie zawsze oznacza, że to biegły rozstrzygnął sprawę, zwykle skłania stronę niezadowoloną z orzeczenia do stawiania takiego zarzutu. Ilustracją tego zjawiska są oceny formułowane wobec opinii Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych (dalej ROD-K) sporządzanych w sprawach rodzinnych. Przeprowadzone w różnych okresach badania wykazały daleko posuniętą zbieżność pomiędzy wnioskami opinii a rozstrzygnięciem sądu odnośnie do władzy rodzicielskiej rodziców żyjących w rozłączeniu i kontaktów z dziećmi. Przykładowo w badaniu W. Stojanowskiej i S. Niecińskiego (*Analiza niektórych elementów psychologicznej ekspertyzy w sprawach rozwodowych* [w:] *Diagnoza psychologiczna w sprawach rozpoznawanych przez sądy rodzinne. Materiały na konferencje*, IBPS – Instytut Psychologii Uniwersytetu Jagiellońskiego – Sąd Wojewódzki w Krakowie 1985, s. 211) pełna zgodność opinii i rozstrzygnięcia sądu wystąpiła w 79 przypadkach na 102 sprawy zakończone rozstrzygnięciem merytorycznym (74,5%). W kolejnym badaniu W. Stojanowskiej (*Dowód z opinii Rodzinnego Ośrodka Diagnostyczno-Konsultacyjnego w sprawach o rozwód i jego wpływ na treść wyroku w świetle wyników badań aktowych*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2002/2.1, s. 40) zbieżność opinii ROD-K i orzeczenia sądu wynosiła 83%. W badaniu P. Ostaszewskiego (*Opinie sporządzane przez rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne w sprawach opiekuńczych i rozwodowych*, „Prawo w Działaniu” 2013/14, s. 21, tabela 12) pełna zgodność sugestii ROD-K z rozstrzygnięciem sądu wystąpiła w 81% spraw, częściowa zgodność w 11,6%, a całkowita rozbieżność w 7% przypadków. Mimo takiej zbieżności w opracowaniach wykonanych przez placówki naukowe nie było postulatów rezygnacji z opinii ROD-K w sprawach rodzinnych. Natomiast przedstawiciele organizacji zrzeszających ojców systematycznie przedstawiali różnym organom państwowym swoje oceny na temat orzecznictwa sądów rodzinnych i opiniowania przez ROD-K, dopatrując się dyskryminacji ze względu na płeć. Przeprowadzili też swoje badanie (*Monitoring pracy wybranych Rodzinnych Ośrodków Diagnostyczno-Konsultacyjnych*, Warszawa 2009). Zob. krytyczną opinię na temat tych ustaleń A. Czerederecka, *Rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne na cenzurowanym*, „Rodzina i Prawo” 2013/24, s. 17–27). Aktualnie opiniowaniem w sprawach rodzinnych zajmują się opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów utworzone na mocy ustawy o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów z 5.08.2015 r. (Dz.U. poz. 1418).

²⁶ I. Stróżyk, *Podstawowe zasady...*, s. 14.

²⁷ K. Knoppek, *Dowód z opinii biegłego...*, s. 386.

Praktyka sądowa nie jest zgodna z oczekiwaniami środowisk prawniczych²⁸, wykazuje też przypadki poważniejszych odstępstw od takiego obrazu biegłego sądowego, a dodatkowe trudności w realizacji „modelu idealnego” wynikają z obserwowanego w ostatnich latach zjawiska „spraw masowych” z udziałem biegłego. W niektórych sądach liczba spraw o zbliżonym przedmiocie, w których zachodzi konieczność powołania biegłego dla wyjaśnienia okoliczności sprawy, dynamicznie rośnie. Obciążenie pojedynczego sędziego takimi sprawami niekiedy w krótkim okresie wzrasta od kilku do kilkudziesięciu, a nawet kilkuset spraw. Ilustracją tego zjawiska są przedstawione w poprzedzających opracowaniach problemy z zakresu dochodzenia roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych²⁹. Choć zjawisko to bywa oceniane jako „sezonowe”, okresowo jest źródłem licznych problemów i sprzyja przewlekłości postępowań.

Problematyka dowodu z opinii biegłych sądowych stanowiła przedmiot wielu opracowań teoretycznych³⁰, opinii i propozycji ekspertów³¹, konferencji naukowych³² (do których należy odesłać), projektów legislacyjnych³³, które jednak nie doprowadziły do rozwiązania dostrzeganych problemów i nieprawidłowości³⁴.

²⁸ Na podstawie badania ankietowego przeprowadzonego przez Fundację Europejskie Centrum Inicjatyw w Naukach Sądowych ustalono, że główne problemy związane z funkcjonowaniem biegłych sądowych mieszczą się w kategorii dotyczącej jakości dostarczanych opinii (P. Rybicki, *Kompetencje biegłych sądowych – narzędzia oceny, ocena narzędzi*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2015/3, s. 36–37).

²⁹ Por.: M. Krajewski, *Dochodzenie roszczeń o naprawienie szkody w postaci kosztów najmu pojazdu zastępczego w ramach ubezpieczenia OC posiadaczy pojazdów mechanicznych*; A. Łazarska, „Sprawy masowe” z udziałem biegłych, na przykładzie spraw o odszkodowanie za wynajem pojazdu zastępczego rozpoznawanych w sądach warszawskich (artykuły znajdujące się w niniejszym numerze „Prawa w Działaniu”).

³⁰ Przykładowo z opracowań ogólnych zob. K. Knoppek [w:] *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 2, cz. 2, *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji*, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016, s. 383–464; T. Wiśniewski, *Dowód z opinii biegłego* [w:] *Przebieg procesu cywilnego*, red. T. Wiśniewski, Wolters Kluwer 2013; D. Wójcikiewicz, *Dowód naukowy w procesie cywilnym*, Kraków 2000. W literaturze prezentowane są też oczekiwania dotyczące opinii biegłych określonych specjalizacji bądź opinii w określonych rodzajach spraw. Zob. np. W. Póltawska, *Ekspertyza sądowo-psychiatryczna w postępowaniu spadkowym testamentowym*, Warszawa 1974; A. Sokołowska, *Psychologiczna ekspertyza sądowa w sprawach dzieci i młodzieży*, Warszawa 1977; A. Czerederecka, J.K. Gierowski, T. Jaśkiewicz-Obydzińska, *Ekspertyza psychologiczna* [w:] *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, red. D. Wójcikiewicz, Warszawa 2007; D. Hajdukiewicz, *Opiniowanie sądowo-psychiatryczne w sprawach cywilnych*, Warszawa 2008; *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych*, red. A. Czerederecka, Kraków 2016; M. Wysocka, *Dowód z opinii biegłych w sprawach cywilnych o roszczenia z tytułu naruszenia praw ochronnych na znaki towarowe w praktyce sądów* [w:] *Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ereciński, P. Grzegorzczak, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 707–716.

³¹ Zob. przykładowo B. Grabowska, A. Pietryka, M. Wolny (współpraca naukowa A. Bodnar), *Biegli sądowi w Polsce*, Warszawa 2014 (raport Polskiej Rady Biznesu i Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka); M. Belejewski, P. Karasek, M. Pekała, P. Rybicki, M. Tomaszewska-Michalak, *Ocena kompetencji biegłych sądowych. Oczekiwania i rekomendacje*, Projekt Forensic Watch nr E2/2162 zrealizowany w ramach programu „Obywatele dla Demokracji”, www.forensicwatch.pl; P. Rybicki, *Kompetencje biegłych sądowych – narzędzia oceny, ocena narzędzi*, „Krajowa Rada Sądownictwa”, 2015/3, s. 35–44.

³² Konferencja z 2.02.2016 r., „Biegły w polskim systemie prawnym: pomocnik sądów czy rzeczywisty autor wyroków. Weryfikacja metodologii opiniowania przez organy postępowań karnych i cywilnych”, zorganizowana przez Fundację Instytut na rzecz Kultury Prawnej Ordo Iuris w Warszawie we współpracy z Wydziałem Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

³³ Przykładowo były to rządowy projekt ustawy z 22.12.2006 r. o biegłych w postępowaniu sądowym oraz w innych postępowaniach prowadzonych na podstawie ustaw (V kadencja, druk sejm. nr 1286), poselski projekt ustawy z 10.01.2008 r. (VI kadencja, druk sejm. nr 667). Kompetencje biegłych w projektach ustawy o biegłych w syntetycznej formie omówił P. Rybicki, *Kompetencje biegłych sądowych...*, s. 38–44. Zob. też założenia projektu ustawy o biegłych sądowych z 11.07.2013 r., omówione krytycznie przez K. Knoppka i E. Jaśkiewicz, *Ocena projektu ustawy o biegłych sądowych – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Polski Proces Cywilny” 2015/2, s. 173–186. Autorzy ci stwierdzili (s. 186), że „projektowana ustawa w obecnym kształcie nie nadaje się do uchwalenia, gdyż pomija niektóre podstawowe problemy instytucji biegłych sądowych, a jej wejście w życie otworzy nowe obszary wątpliwości i niejasności”.

³⁴ System biegłych sądowych reguluje rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.01.2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. poz. 133). Oceniono, że założenia projektu ustawy przygotowane w Ministerstwie

Wyniki wcześniejszych badań pozwalają na identyfikację głównych problemów związanych z funkcjonowaniem systemu biegłych. Zgłaszane były zastrzeżenia co do jakości dostarczonej opinii. W niektórych przypadkach miało miejsce popełnianie błędów merytorycznych, nieuwzględnianie okoliczności wynikających wprost z tez dowodowych. Wskazywano na szablonowość, niejasność i niezrozumiałość opisów dotyczących zastosowanych metod badawczych. Poważnym problemem dla praktyki orzeczniczej sądów okazał się długi czas oczekiwania na opinię, realizacja zlecenia w innym terminie niż określony przez sąd, a niekiedy nawet brak możliwości oceny kompetencji biegłych³⁵.

W badaniu, którego wyniki przedstawia niniejsze opracowanie, zmierzano m.in. do ustalenia, czy uprzednio dostrzeżone nieprawidłowości są nadal aktualne.

2. Metodologia badań

Badania zostały przeprowadzone na próbie 925 losowo dobranych akt spraw cywilnych i gospodarczych rozpoznanych przed sądami rejonowymi i okręgowymi w latach 2010–2014, w których przeprowadzono przynajmniej jeden dowód z opinii biegłego³⁶. Dobór próby uwzględniał właściwość sądu rozpoznającego sprawę (sąd rejonowy lub okręgowy), liczbę spraw załatwionych (w tym celu dokonano kategoryzacji sądów na trzy warstwy: sądy małe, średnie i duże³⁷) oraz symbol sprawy (C, C-Upr, Ns, GC, GC-Upr). Łącznie w wylosowanej próbie znalazło się 10 sądów okręgowych oraz 22 sądy rejonowe, w których zaplanowano zbadanie 998 spraw. Z zaplanowanych 22 sądów rejonowych w zbadanej próbie znalazło się 17 oraz wszystkie sądy okręgowe³⁸.

Badaniu zostały poddane zarówno sprawy, w których była jedna opinia i jedno orzeczenie merytoryczne sądu, jak i takie, w których opinii i orzeczeń było więcej. Dlatego konieczne było opracowanie danych w odrębnych bazach: bazie orzeczeń oraz bazie opinii (z uwzględnieniem podziału na opinie główne i uzupełniające). Każda z nich została w niniejszym opracowaniu poddana oddzielnej analizie i opisana w kolejnych punktach.

Zastosowano narzędzie badawcze w postaci kwestionariusza ankiety do badania akt sądowych. Składał się on z trzech części: informacji ogólnych, informacji dotyczących opinii biegłego oraz informacji dotyczących przebiegu postępowania w sprawie³⁹.

Sprawiedliwości w 2013 r. „pod względem zawartości merytorycznej” przypominały obowiązujące rozporządzenie (tak K. Knoppek, E. Jaśkiewicz, *Ocena projektu ustawy...*, s. 174). Projekt ustawy o biegłych sądowych przyjęty przez Radę Ministrów 18.03.2014 r. i projekt ustawy z 2014 r. omówił P. Rybicki (*Kompetencje biegłych sądowych...*, s. 42–44).

³⁵ P. Rybicki, *Kompetencje biegłych sądowych...*

³⁶ Badanie, na zlecenie Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, przeprowadzili zewnątrzni badacze, w siedzibach wylosowanych sądów. Osoby te zostały poinformowane o założonej liczbie spraw poszczególnych symboli, które należało poddać analizie. Samodzielnie natomiast dokonywały doboru konkretnych spraw. Warunkiem doboru było wystąpienie co najmniej jednej opinii biegłego, sporządzonej zgodnie z postanowieniem sądu.

³⁷ Sądy małe zdefiniowane zostały jako sądy, w których załatwienia nie przekroczyły 100 (SR) oraz 200 (SO) spraw, sądy średnie: 100–400 (SR) i 200–1000 (SO), sądy duże: powyżej 400 (SR) oraz powyżej 1000 (SO).

³⁸ Były to sądy okręgowe w: Białymstoku, Bielsku-Białej, Częstochowie, Koszalinie, Łodzi, Łomży, Ostrołęce, Szczecinie, Włocławku, Zielonej Górze oraz sądy rejonowe w: Częstochowie, Gdańsku, Jarocinie, Jarosławiu, Koszalinie, Kwidzynie, Legnicy, Lesku, Mrągowie, Nysie, Ostrołęce, Rzeszowie, Siemianowicach Śląskich, Szubinie, Tczewie, Zakopanym, Żyrardowie.

³⁹ W pierwszej części gromadzone dane o: sądzie, sygnaturze i symbolu sprawy, prawomocności wydanego orzeczenia kończącego postępowanie, wartości przedmiotu sporu wskazanej przez powoda, obligatoryjności przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego, przedłożenia do akt sprawy opinii prywatnej – jej przedmiotu oraz podmiotu sporządzającego, dopuszczenia dowodu z opinii biegłego z uwzględnieniem daty wydanego

Wśród licznych pytań badawczych znalazły się m.in. następujące:

1. Z jakich możliwości pozyskania wiadomości specjalnych korzystają sądy w postępowaniach cywilnych?
2. Jaki jest czas oczekiwania na sporządzenie opinii przez biegłych?
3. Co stanowi podstawę sporządzonych do spraw opinii?
4. Jak sądy oceniają sporządzone do spraw opinie?
5. Czy strony/uczestnicy postępowania kwestionują sporządzane opinie?
6. Czy strony/uczestnicy postępowania utrudniają sporządzanie opinii?

Dodatkowo scharakteryzowano postępowania prowadzone w sprawach cywilnych oraz przeanalizowano kwestię wynagrodzeń przyznawanych biegłym sądowym. Sprawdzono również dziedziny nauki, w których zapotrzebowanie sądu na pozyskanie wiadomości specjalnych było największe oraz podjęto ustalenia mające na celu wyjaśnienie, czy w badanych sprawach pojawiły się opinie prywatne sporządzone na zlecenie stron/uczestników postępowania.

II. WYNIKI BADANIA AKTOWEGO

1. Ogólna charakterystyka zbadanej próby

Jak już wspomniano, badaną próbę stanowiło 925 spraw, w tym 98,6% prawomocnie zakończonych oraz 1,34% tzw. spraw w toku, w których do momentu przeprowadzenia badań postępowanie nie zostało zakończone. Udział spraw rozpoznawanych przez sądy okręgowe wynosił 25%. W próbie dominowały sprawy o symbolach C (396 – 42,9%) oraz Ns (384 – 41,6%), stanowiące łącznie 84,5% spraw. Co dziesiąta badana sprawa miała symbol GC. Pozostałe stanowiły znikomy odsetek.

Mimo że art. 278 k.p.c. nie nakłada na sąd obowiązku dopuszczenia dowodu z opinii biegłego (wskazując jedynie przesłanki do podjęcia takiej czynności)⁴⁰, to istnieją w tym zakresie trzy wyjątki. Należy do nich zaliczyć: art. 553 § 1 k.p.c., art. 619 § 2 k.p.c. oraz art. 688 k.p.c. Pierwszy z nich dotyczy postępowania o ubezwłasnowolnienie i zakłada konieczność przeprowadzenia badań osoby, której dotyczy wnioszek o ubezwłasnowolnienie. Badania te poprzedzają wydanie orzeczenia, jak również mają zostać przeprowadzone przez biegłego psychiatrę lub neurologa, a także psychologa. Drugi – w postępowaniu o zniesienie współwłasności gospodarstwa rolnego – traktuje, że podział w naturze nieruchomości rolnej stanowiącej własność następuje po zasięgnięciu opinii biegłych. Trzeci natomiast dotyczy działu spadku, w skład którego wchodzi gospodarstwo rolne.

w tym przedmiocie postanowienia oraz określenia podmiotu/institucji sporządzającej, liczby biegłych powołanych do sporządzenia danej opinii. Część druga zawierała pytania m.in. o: fakt określenia w postanowieniu dowodowym, czy biegły ma zostać powołany z listy biegłych sądowych, czy sąd zobowiązał biegłego do złożenia opinii i czy wskazał termin jej sporządzenia, czy zobowiązał stronę/uczestnika postępowania do uiszczenia zaliczki na biegłego/institut, daty przesłania akt do biegłego oraz złożenia opinii. W ostatniej części gromadzono dane o orzeczeniach merytorycznych wydanych przez sąd I i II instancji (z uwzględnieniem dat ich wydania oraz ewentualnie sporządzonych uzasadnień), oceny dowodu z opinii przez sąd rozpoznający sprawę (w tym czy okoliczności będące przedmiotem opinii zostały udowodnione, czy opinia została uznana za wadliwą lub mającą znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy).

⁴⁰ Wyrok SN 13.01.2005 r., IV CK 448/04, LEX 177235; *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016, s. 400 i n.

Badanie wykazało, że co do zasady przeprowadzenie dowodu z opinii ze względu na charakter prowadzonej sprawy najczęściej nie było obligatoryjne (81,5%). Wymóg taki miał miejsce tylko w blisko co piątej sprawie, w tym niemal w połowie przypadków dotyczył sytuacji określonej w art. 553 § 1 k.p.c. W 1,8% spraw odnotowano zaistnienie przesłanki zdefiniowanej w art. 619 § 2 k.p.c. Wśród innych spraw, w których zachodziła potrzeba dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, odnotowano: zniesienie współwłasności nieruchomości, oszacowanie wartości nieruchomości, ustalenie przebiegu/służebności drogi koniecznej, konieczność ustalenia sprawcy zdarzenia komunikacyjnego.

Zgodnie z regulacją Kodeksu postępowania cywilnego jedynym organem uprawnionym do zasięgnięcia opinii biegłego sądowego jest sąd. Oznacza to zatem, że opinia prywatna nie stanowi dowodu na okoliczność wymagającą wiadomości specjalnych, a traktuje się ją jedynie jako dowód z dokumentu prywatnego. W orzecznictwie podkreśla się natomiast, że opinia ta może wzmacniać stanowisko strony i stanowić dla sądu powód do przeprowadzenia dowodu z opinii biegłego⁴¹. W sytuacji powoływania się przez stronę na wnioski i twierdzenia zamieszczone w ekspertyzie pozasądowej, „ekspertyzę tę należy traktować jako część argumentacji faktycznej i prawnej przytaczanej przez stronę”⁴². Rozstrzygnięcie sporu stron na podstawie informacji pozyskanych z prywatnych ekspertyz, choć możliwe w przypadku niezaprzeczenia przez obie strony sformułowanych w niej twierdzeń, może zostać uznane za naruszenie przepisów procedury cywilnej⁴³. Szczegółowo kwestię opinii prywatnej omówił Piotr Ryłski w opracowaniu *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*⁴⁴. Odnosząc się do uregulowań obowiązujących w innych krajach, poddał pod rozważę wprowadzenie również w polskim porządku prawnym dowodu z opinii prywatnej, zwracając przy tym uwagę na konsekwencje, pozytywne i negatywne, takiego działania. Do pierwszych zaliczył: dostęp wymiaru sprawiedliwości do biegłych (których sam Autor określił mianem „najlepszych”), jak również większą mobilizację stron do gromadzenia materiału dowodowego jeszcze na etapie przedprocesowym. W drugich zaś wymienił m.in.: wątpliwość co do bezstronności biegłego, multiplikację opinii przedstawianych sądowi przez strony, co może powodować konieczność powołania kolejnego biegłego, przyczyniając się tym samym do wydłużenia trwającego postępowania⁴⁵.

W ramach relacjonowanego badania sprawdzono, czy przed dopuszczeniem dowodu z opinii biegłego sądowego przynajmniej jedna ze stron (bądź uczestnik postępowania) przedłożyła do akt sprawy opinię prywatną. Sytuacja taka miała miejsce w 15,8% spraw. W około 14% opinia ta została podpisana przez osobę

⁴¹ Wykorzystanie w postępowaniu opinii opracowanych na zlecenie stron, wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 9.05.2014 r., V ACa 895/13, LEX nr 1474065; por. także: wyrok SN z 21.08.2008 r., IV CSK 168/08, LEX nr 465997.

⁴² Wyrok SN z 19.12.2012 r., II CNP 41/12, LEX nr 1288620.

⁴³ Charakter opinii biegłego nie wydanej na zlecenie sądu orzekającego, wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 19.02.2013 r., I ACa 1121/12, LEX nr 1311975.

⁴⁴ P. Ryłski, *Prywatna opinia biegłego w postępowaniu cywilnym – analiza prawnoporównawcza*, Warszawa 2009, raport Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości, niepubl, dostępny w formie elektronicznej <http://www.iws.org.pl/pliki/files/badania/raporty/P%20Ry%20Prywatna%20opinia%20bieg%C5%82ego%20w%20post%C4%99powaniu%20cywilnym%202009.pdf> (dostęp: 16.10.2017 r.).

⁴⁵ P. Ryłski, *Prywatna opinia biegłego...*, s. 20.

tytułującą się „biegłym sądowym”. Przedmiot przedłożonej opinii prywatnej udało się ustalić we wszystkich 146 przypadkach. Został on określony bardzo szczegółowo. Na etapie analizy wyników dokonano kategoryzacji do grup wymienionych w tabeli 1. Najczęściej opinie dotyczyły trzech przedmiotów: nieruchomości, pojazdu i zdrowia, co stanowiło łącznie 71,9% ogółu. Przedmiotem tych ekspertyz było oszacowanie wartości rynkowej nieruchomości, projekt podziału nieruchomości, opinia techniczna w sprawie nieruchomości, kalkulacja kosztów naprawy pojazdu, ocena stanu technicznego pojazdu, oszacowanie wartości pojazdu, ustalenie przyczyn usterki w pojeździe oraz ocena stanu zdrowia uczestnika postępowania (w tym również psychicznego), wysokość odszkodowania z tytułu uszczerbku na zdrowiu. Do kategorii „inne” zaliczono m.in.: opinię weterynaryjną oraz ocenę i oszacowanie szkód na plantacjach.

Tabela 1 Przedmiot opinii prywatnej		
	N	%
nieruchomość	54	37,0
pojazd	28	19,2
zdrowie	23	15,8
roboty budowlane	12	8,2
energia elektryczna	9	6,2
kolizja drogowa	4	2,7
stan techniczny maszyn i urządzeń	5	3,4
inne	11	7,5
Ogółem	146	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego w większości spraw (99,4%) zostało wydane przez sąd I instancji, w ponad 95% przypadków przy pierwszym rozpoznawaniu sprawy, a przez sąd II instancji jedynie w 3 przypadkach. Dokładnie w tylu samo wydanie postanowienia w powyższym przedmiocie miało miejsce przed sądem wezwanym lub sędzią wyznaczonym.

W większości badanych spraw (w 97%) sąd dopuścił dowód z opinii biegłego. Zlecenie sporządzenia opinii instytutowi/instytucji miało miejsce w 12 przypadkach. Jedynie w co trzeciej sprawie powołanie biegłego lub instytucji nastąpiło z urzędu. W pozostałych przypadkach wydane w sprawie postanowienie było efektem uwzględnienia wniosku strony/uczestnika postępowania (lub jego modyfikacji). Opinia z dowodu instytutu nie stanowi odrębnego środka dowodowego, a odmianę dowodu z opinii biegłego. Zgodnie ze stanowiskiem przyjętym w orzecznictwie Sądu Najwyższego opinia instytutu musi zostać sporządzona grupowo (kolektywnie), a przyjęte w niej stanowisko ma odpowiadać stanowisku zajętemu przez instytut, nie zaś przez poszczególnych biegłych⁴⁶. Zaznacza się, że w postępowaniu

⁴⁶ Wyrok SN z 10.08.2007 r., II CSK 228/07, LEX nr 319623; wyrok SN z 28.09.1965 r., II PR 321/65, OSNCP 1966/5, poz. 84 (z głosem W. Berutowicza, OSPiKA 1967/6, poz. 134); *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, s. 400 i n.

cywilnym mogą wystąpić dwie sytuacje, w których celowe jest skorzystanie z opinii instytutu. Pierwszą z nich jest konieczność przeprowadzenia badań laboratoryjnych, które uznaje się za skomplikowane, drugą natomiast – rozbieżność między dwiema sporządzonymi przez biegłych opiniami⁴⁷.

Tabela 2 Specjalność biegłego		
	N	%
wycena/szacowanie nieruchomości	163	12,9
psychiatria	151	11,9
psychologia	121	9,5
geodezja	91	7,2
budownictwo	90	7,1
technika samochodowa/motoryzacyjna	67	5,3
neurologia	59	4,7
ortopedia	57	4,5
chirurgia/chirurgia-ortopedia	52	4,1
sprawy majątkowe	50	3,9
inne specjalności	36	2,8
badanie pisma ręcznego	24	1,9
wycena pojazdów/szkód komunikacyjnych	23	1,8
inni lekarze specjaliści	22	1,7
księgowość/rachunkowość	21	1,7
chirurgia urazowa/traumatologia	19	1,5
badanie i rekonstrukcja wypadków drogowych	18	1,4
wycena/szacowanie ruchomości	16	1,3
technika ruchu drogowego	15	1,2
rolnictwo	13	1,0
mechanika pojazdowa	12	0,9
biegły gospodarczy	11	0,9
choroby zakaźne	8	0,6
inne	100	7,9
brak danych	29	2,3
Ogółem	1268	100,0

Źródło: opracowanie własne.

Najczęściej sąd dopuszczał dowód z opinii biegłego/specjalisty w zakresie wyceny/szacowania nieruchomości (12,9%), psychiatrii (11,9%), psychologii (9,5%), geodezji (7,2%) oraz budownictwa (7,1%). W około 5% spraw istniała potrzeba skorzystania z biegłego od techniki samochodowej/motoryzacyjnej, neurologii, ortopedii. Pozostałe specjalizacje odnotowano w mniej niż 5% spraw. Należy podkreślić, że zapotrzebowanie

⁴⁷ Por także: S. Rejman, *Dowód z opinii biegłego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 1967, s. 14; A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli...*, s. 121.

na biegłych z zakresu medycyny stanowiło blisko 40% ogółu (por. tab. 2). W kategorii „inne”, stanowiącej łącznie 7,9% ogółu spraw, skumulowano dane o 15 pozostałych specjalizacjach. Udział każdej ze specjalizacji zaliczonej do tej grupy był mniejszy niż 1%. Wśród nich pojawiły się: rehabilitacja, elektryka/instalacje elektryczne, instalacje wodne/sanitarne, chirurgia plastyczna i motoryzacja. Znikomy odsetek ww. oznacza, że zapotrzebowanie sądu na opinię specjalisty w tym zakresie w badanych sprawach było najmniejsze. W 6 przypadkach sąd dopuścił dowód z opinii rodzinnego ośrodka diagnostyczno-konsultacyjnego, w 3 natomiast z Katedry i Zakładu Medycyny Sądowej.

Przedmiotem 73,9% wydanych postanowień było dopuszczenie dowodu z opinii jednego biegłego. Dowód z opinii dwóch biegłych został dopuszczony w co piątej sprawie. Niespełna w 5% postanowień pojawiła się informacja o zleceniu sporządzenia opinii co najmniej trzem biegłym.

Średnia wartość przedmiotu sporu w analizowanych sprawach wynosiła 206 487,02 zł (mediana 30 600 zł). W badanej próbie znalazły się sprawy, w których wartość przedmiotu sporu została określona jako 0 zł⁴⁸. Uznano, że w sprawach tych powodem sporu nie było roszczenie majątkowe. Minimalna wartość przedmiotu sporu dotyczyła 10 zł, maksymalna natomiast 25 000 000 zł.

W 42,1% spraw wartość przedmiotu sporu wpisywała się w przedział „do 100 000 zł”, w blisko co czwartej sprawie – „powyżej 100 000,00 zł”. Kategoria „do 10 000 zł” została odnotowana w 9,5%. W co piątej sprawie wartość przedmiotu sporu wynosiła do 5000 zł (w tym sprawy, w których spór dotyczył kwoty do 1000 zł stanowiły jedynie 16,1%). Kwota przekraczająca 1 000 000 zł pojawiła się jedynie w 3,8% badanych spraw.

Tabela 3		
Wartość przedmiotu sporu (wg kategorii)		
	N	%
nie więcej niż 1000 zł	22	3,2
powyżej 1000 zł	115	17,0
powyżej 5000 zł	64	9,5
powyżej 10 000 zł	285	42,1
powyżej 100 000 zł	165	24,4
powyżej 1 000 000 zł	26	3,8
Ogółem	677	100,0
<i>brak danych</i>	248	26,8

Źródło: opracowanie własne.

2. Orzeczenia wydane w zbadanych sprawach

Ogółem w badanych sprawach zostało wydanych 1101 orzeczeń merytorycznych. Zebrane w trakcie badań dane o datach orzeczeń sądu I oraz II instancji pozwoliły na obliczenie czasu, jaki upłynął między podjęciem ww. czynności⁴⁹.

⁴⁸ Sytuację taką odnotowano łącznie w 9 sprawach.

⁴⁹ W ankiecie nie zbierano, niestety, danych o dacie wszczęcia postępowania, dlatego też nie można ustalić jego przeciętnej długości.

Średnio postanowienie przed sądem II instancji zapadało w ciągu 7 miesięcy od momentu zakończenia sprawy przez sąd I instancji⁵⁰ (mediana 6 miesięcy). Najkrótszy okres wyniósł 2 miesiące, najdłuższy natomiast 38⁵¹. W 85,9% badanych spraw sąd I instancji wydał orzeczenie merytoryczne. Orzeczenie takie nie zostało wydane w pozostałych 14,1%. Główną przyczyną (68%) było zawarcie ugody przez strony postępowania. Wśród innych przyczyn należy wymienić: umorzenie sprawy, niezakończenie sprawy oraz cofnięcie wniosku. Iwona Wrześniewska-Wal pisze o negatywnym wpływie czasu sporządzania opinii na czas trwania postępowania sądowego. Autorka wskazuje na dość liczne zapotrzebowanie sądu na opinie specjalistów z zakresu medycyny przy jednoczesnym deficycie biegłych lekarzy. Przekonuje, że braki te dotyczą wszystkich specjalności, wpływając tym samym na przewlekłość niektórych postępowań⁵². Na związek zasady sprawnego rozpoznawania sprawy, jako jednego z obowiązków sądów, z dopuszczaniem dowodu z opinii biegłego wskazywał również Jan Kremer⁵³.

W 71,9% wydanych orzeczeń zaistniała konieczność sporządzenia uzasadnienia. Tylko w co trzeciej sprawie uzasadnienie nie zostało sporządzone. Analiza treści sporządzonych uzasadnień pozwoliła na weryfikację oceny dowodu z opinii przez sąd. W około 67% uznał on stan faktyczny za zgodny z tezą opinii biegłego. W 21 przypadkach opinia dotyczyła okoliczności, które w ocenie sądu nie miały istotnego znaczenia dla rozstrzygnięcia sprawy. 13 opinii zostało zakwalifikowanych do grupy wadliwych, przy czym w sytuacji takiej sąd nie powołał kolejnego biegłego. Sporadycznie, w 5 sporządzonych uzasadnieniach, sąd zawarł stwierdzenie, że biegły popełnił oczywiste pomyłki lub błędy rachunkowe.

W 38% badanych spraw sąd I instancji dopuścił inny dowód z opinii biegłego lub instytutu, w tym w około 61% spraw został dopuszczony jeden dowód. Dopuszczenie dwóch dowodów z opinii biegłego miało miejsce w 7% spraw, trzech – w 4,1%. W podobnym odsetku odnotowano dopuszczenie łącznie czterech i więcej dowodów.

W 72% wydanych przez sąd I instancji orzeczeń istniała konieczność sporządzenia uzasadnienia. Średnio co drugie orzeczenie, co do którego sąd sporządził uzasadnienie, zostało zaskarżone przez strony/uczestników postępowania. Środek zaskarżenia nie został wniesiony w 47,2% spraw, w których sporządzono uzasadnienie.

Zastrzeżenia co do sporządzonej opinii zgłoszono w około 40% przypadków zaskarżenia orzeczenia merytorycznego. Najczęściej dotyczyły one zawartych w opiniach wniosków (33,2%) oraz metody przyjętej przez biegłego (13,7%). Niespełna 5% podważyło źródła, na których biegły się oparł, i niemal dokładnie tyle samo zgłosiło błędy rachunkowe oraz oczywiste pomyłki. W 8 przypadkach zastrzeżenia sprowadzały się do braku kompetencji biegłego, w 3 – do tezy dowodowej. Wśród innych należy wymienić przede wszystkim pomijanie niektórych faktów i dowodów.

⁵⁰ Definiowanej jako wydanie w sprawie nieprawomocnego orzeczenia kończącego.

⁵¹ W próbie znalazły się tylko trzy sprawy, w których okres pomiędzy wydanymi orzeczeniami przekroczył 2 lata.

⁵² R. Szozda, Doświadczenia Śląskiej Izby Lekarskiej w integrowaniu lekarzy i lekarzy dentyistów – biegłych sądowych, wykład, II Kongres Nauk Sądowych, Warszawa 20.06.2015 r. za: I. Wrześniewska-Wal, Specyfika opinii..., s. 109.

⁵³ J. Kremer, Recenzja książki „Biegli w postępowaniu sądowym cywilnym i karnym. Praktyczne omówienie regulacji z orzecznictwem”, J. Dzierżanowska, J. Studzińska, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2017/1, s. 106–107.

Dopuszczenie dowodu z opinii biegłego przez sąd II instancji należy uznać za sporadyczne. Postanowienie w tym przedmiocie zostało wydane w 19 sprawach, w których wniesiony został środek zaskarżenia (6,2%).

W blisko 95% spraw sąd II instancji, rozpoznający wniesiony środek zaskarżenia, wydał orzeczenie merytoryczne. W 17 sprawach odnotowano inne orzeczenie. Było to w szczególności umorzenie postępowania w związku z zawarciem ugody bądź cofnięciem wniosku, uchylenie wyroku i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, zawieszenie postępowania. W 9,3% przypadków sąd II instancji uchylił orzeczenie wydane przez sąd niższej instancji.

Łącznie na 290 orzeczeń merytorycznych wydanych przez sąd II instancji w 85,5% zostało sporządzone uzasadnienie.

3. Charakterystyka opinii dołączonych do akt

3.1. Analiza opinii głównych

Ustalenia ogólne Łącznie w badanych sprawach odnotowano 1832 opinie, w tym 604 opinie uzupełniające. Dane na temat wszystkich opinii zostały opracowane w dwóch odrębnych bazach: bazie opinii głównych oraz bazie opinii uzupełniających.

W większości wydanych postanowień (około 72%) sąd nie określił, czy osobą sporządzającą opinię ma być biegły sądowy. Informacja taka pojawiła się średnio w co piątej sprawie, w tym w 94% spraw wskazany został biegły z listy prowadzonej przez prezesa danego Sądu Okręgowego, w pozostałych natomiast – z listy innego sądu. W 8 przypadkach sąd powołał biegłego spoza listy biegłych sądowych. Tylko w co czwartym przypadku w aktach badanych spraw znajdował się dokument wskazujący na wybór konkretnego biegłego/instytutu do postępowania.

Forma opinii W myśl art. 278 § 3 k.p.c. to sąd oznacza formę opinii – ustną lub pisemną. Wybór w tym zakresie podyktowany winien być „stopniem trudności wyjaśnianych kwestii i wiążącego się z tym rozmiarem opinii”. W praktyce jednak, jak podkreśla Tadeusz Ereciński, przeważa przedstawianie opinii w formie pisemnej⁵⁴, co potwierdziło również opisywane badanie. W 93% wydanych postanowień w przedmiocie dopuszczenia dowodu z opinii biegłego sąd zobowiązał biegłego do złożenia opinii pisemnej. Jedynie w 2 przypadkach zobowiązanie to dotyczyło wydania opinii ustnej.

Termin sporządzenia opinii Sąd, wydając postanowienie w przedmiocie dopuszczenia dowodu z opinii biegłego, co do zasady (w 1184 przypadkach, co stanowi 96,4%) określił w nim termin wykonania zleconego zadania, a w 39 sprawach (3,2%) tego nie uczynił. Brak informacji o powyższym pojawił się w niespełna 1% wydanych orzeczeń.

Stanowisko biegłego w stosunku do zakreślonego przez sąd terminu odnotowano w niespełna 30% spraw. W pozostałych ponad 70% – w aktach brakowało dokumentu, na podstawie którego możliwe byłoby ustalenie powyższej kwestii.

Uzyskane dane pozwalają stwierdzić, że w 159 przypadkach biegły wyraził zgodę na realizację zadania we wskazanym przez sąd terminie (tj. w blisko co drugiej

⁵⁴ Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2, red. T. Ereciński, s. 400 i n.

sprawie, w której pojawiła się informacja o zajęтым przez biegłego stanowisku). W pozostałych 7,1% biegły zaproponował inny termin, w 7,6% odmówił sporządzenia opinii. W kategorii „inne” pojawiły się następujące odpowiedzi: „podczas konsultacji telefonicznej biegły podał termin, w jakim może sporządzić opinię”, „dopiero kolejny biegły podjął się sporządzenia opinii w określonym terminie”.

Należy zauważyć, że zgodnie z § 5 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 24.01.2005 r. w sprawie biegłych sądowych, biegły nie może odmówić wykonania należących do niego obowiązków czynności w okręgu sądu okręgowego, przy którym został ustanowiony, zleconych przez sąd lub organ prowadzący postępowanie przygotowawcze w sprawach karnych, z wyjątkiem wypadków określonych w przepisach regulujących postępowanie przed tymi organami⁵⁵. Co więcej, uważa się, że obowiązkiem biegłego jest sporządzenie opinii w określonym przez sąd terminie. Ma to związek z szybkością postępowania prowadzonego przez sąd⁵⁶. W sytuacji niemożności sporządzenia wyczerpującej opinii we wskazanym terminie sąd powinien wyznaczyć termin dodatkowy na dokonanie tej czynności⁵⁷.

W 79% spraw biegły nie złożył do sądu wniosku o wyznaczenie terminu dodatkowego. Wniosek ten został odnotowany jedynie w około 15% przypadków. Decyzja sądu w stosunku do 90% wniosków była pozytywna. W 17 przypadkach sąd nie uwzględnił wniosku biegłego, w tym w 15 nie wypowiedział się w tym przedmiocie.

Czas sporządzenia opinii W trakcie prowadzonych badań gromadzono informacje zarówno o dacie przesłania akt do biegłego, jak i dacie przedłożenia opinii sądowi. Różnica między ww. pozwoliła na wyliczenie czasu potrzebnego biegłym na realizację zadania zleconego przez sąd. Średni czas niezbędny do wykonania opinii wynosił około 69 dni. Połowa opinii została sporządzona w terminie nieprzekraczającym 48 dni. W bazie pojawiły się również przypadki zrealizowania zadania w ciągu jednego dnia, jak również w okresie przekraczającym jeden rok (dokładnie 603 dni).

Sankcje wobec biegłego Niespełna w 2% spraw pojawiła się informacja o nałożeniu na biegłego grzywny na podstawie art. 287 k.p.c.⁵⁸ Jej powodami było: nieusprawiedliwione niestawiennictwo, nieuzasadniona odmowa złożenia przyrzeczenia lub opinii, nieusprawiedliwione opóźnienie złożenia opinii. Należy przy tym zaznaczyć, że co do zasady biegły sądowy nie może odmówić sporządzenia zleconej opinii. Wyjątek stanowi sytuacja wymieniona w art. 280 k.p.c.

Odmowa sporządzania opinii jest dopuszczalna tylko z ważnych powodów, przy czym, na co zwraca uwagę Tadeusz Ereciński, niewystarczający jest fakt pojawienia się trudności. Należy udowodnić, że trudności te uniemożliwiły wydanie opinii (dla przykładu: długotrwała choroba, brak wiadomości specjalnych w określonej dziedzinie wiedzy)⁵⁹.

⁵⁵ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 24.01.2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. poz. 133).

⁵⁶ A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli...*, s. 118.

⁵⁷ A.J. Bělohávek, R. Hórová, *Biegli w środowisku międzynarodowym...*, s. 88.

⁵⁸ „Art. 287. Za nieusprawiedliwione niestawiennictwo, za nieuzasadnioną odmowę złożenia przyrzeczenia lub opinii albo za nieusprawiedliwione opóźnienie złożenia opinii sąd skazuje biegłego na grzywnę.”

⁵⁹ *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. T. Ereciński, s. 400 i n. Por. także: A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli...*, s. 115.

Po odmowie sporządzenia opinii przez biegłego/institut niemal w 95% przypadków sąd podjął decyzję o powołaniu kolejnego biegłego lub instytutu. Zdecydowanie częściej następnę wydane w sprawie postanowienie dotyczyło zlecenia wykonania zadania biegłemu sądowemu, zwłaszcza tej samej specjalności. W 6 przypadkach sąd wydał postanowienie o dopuszczeniu opinii biegłego innego specjalisty, w tym z zakresu: budownictwa ogólnego, inżynierii sanitarnej, chirurgii/ortopedii, techniki samochodowej, rekonstrukcji wypadków, zamiast odpowiednio biegłych z dziedzin: energetyki/ciepłownictwa, budownictwa, ortopedii, techniki samochodowej/motoryzacji, wyceny pojazdów/szkód komunikacyjnych.

Utrudnianie sporządzenia opinii przez strony (uczestników postępowania) zostało stwierdzone przez biegłych 33 razy. Jako przyczynę w 5 przypadkach odnotowano odmowę udostępnienia biegłemu koniecznych materiałów lub utrudnianie wstępu na teren nieruchomości.

Inne ustalenia Analizując treść opinii dołączonych do akt, zwracano uwagę m.in. na materiały, do których biegły odwoływał się w opinii, z uwzględnieniem podziału na materiały znajdujące się w aktach spraw oraz materiały, które do akt nie zostały dołączone. Za dość sporadyczne należy uznać powoływanie się na opinię prywatną przedłożoną przez stronę/uczestnika postępowania (4,6%) oraz opinię sporządzoną przez biegłego w innym postępowaniu (2,6%).

Tabela 4										
Biegły w opinii odwołał się do następujących materiałów (N=1228)										
	tak		nie		brak danych		nie dotyczy		Ogółem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
opinii prywatnej przedłożonej przez stronę/uczestnika postępowania	57	4,6	535	43,6	88	7,2	548	44,6	1228	100,0
opinii sporządzonej przez biegłego sądowego w innym postępowaniu	35	2,9	697	56,8	88	7,2	408	33,2	1228	100,1

Źródło: opracowanie własne.

Znacznie częściej w sporządzanych opiniach pojawiała się informacja o skorzystaniu z materiałów niezamieszczonych w aktach spraw. W 40,5% spraw biegły odwołał się do przeprowadzonych oględzin, w 40,2% – do posiadanych danych specjalistycznych. Średnio w co trzeciej opinii biegły wskazał dane lub dokumenty udostępnione przez stronę/uczestnika postępowania. W 33,2% podstawą sporządzonej opinii było badanie uczestników, przeprowadzone w ramach wywiadu lekarskiego lub konsultacji psychologicznej. Blisko co piąty biegły powołał w opinii dane powszechnie dostępne. W 13,8% opinii biegły zwrócił się do organów o udostępnienie informacji. W 6,1% odnotowano inne informacje, w tym najczęściej: pozyskane w ramach udziału w wysłuchaniu uczestnika postępowania, wywiadu od wnioskodawcy/członków rodziny. Pojawiły się również wskazania: „kalkulacja naprawy z systemu Audatex”, „pobranie próbek przez biegłego (np. wzory pisma)”, „dokumentacja fotograficzna”, „obowiązujące akty prawne”, „literatura/piśmiennictwo”, „akta innej sprawy”.

Tabela 5		
W opinii biegły odwołał się do materiałów niezawartych w aktach sprawy (N=1228)		
	N	%
dane lub dokumenty udostępnione przez stronę/uczestnika	331	27,0
dane powszechnie dostępne	269	21,9
posiadane dane specjalistyczne	494	40,2
wystąpienie do organów o udostępnienie informacji	170	13,8
badanie uczestników	408	33,2
ogłędziny	497	40,5
inne	75	6,1
<i>Dane nie sumują się do 100 – możliwy wybór wielokrotny</i>		

Źródło: opracowanie własne.

Wynagrodzenie biegłego W 60,3% przypadków następstwem wydania postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego było zobowiązanie strony/uczestnika postępowania do uiszczenia zaliczki na wynagrodzenie biegłego/institutu. Na podstawie uzyskanych danych można zauważyć, że kwoty ponad połowy zaliczek, do uiszczenia których sąd zobowiązał strony, mieściły się w trzech przedziałach, tj. od 101 zł do 2000 zł. Za sporadyczne sytuacje należy uznać zobowiązanie do wpłacenia zaliczki w kwocie nieprzekraczającej 100 zł oraz większej niż 5000 zł (odpowiednio: 2 i 5).

Średnia kwota na rachunku wystawionym przez biegłego wynosiła 11 296,5 zł, przy czym połowa wynagrodzeń określonych przez biegłego nie przekroczyła kwoty 743,5 zł. Najwyższa odnotowana w bazie kwota na rachunku wynosiła 988 177 zł, najniższa natomiast 46 zł. Co ciekawe, średnia kwota rzeczywiście przyznanego biegłemu wynagrodzenia przekraczała średnią kwotę przesłanych rachunków. Może to wynikać z różnej wielkości prób – większej liczby rzeczywistych wypłat niż rachunków złożonych przez biegłych. Wystawianie przez biegłego faktury VAT należy uznać za niezbyt częste. Sytuacja taka miała miejsce w co czwartym przypadku. Wśród przyznanых biegłym wynagrodzeń jedynie w 8,5% przypadków został wskazany odrębnie lub uwzględniony w jakikolwiek inny widoczny sposób podatek VAT. Średnia wartość wskazanego podatku VAT wynosiła 2 556,35 zł. Co najmniej połowa nie przekroczyła kwoty 280 zł. Najwyższą odnotowaną wartością było 45 470 zł, najniższą natomiast – 10 zł. Należy jednak zauważyć, że powiększanie wynagrodzenia o stawkę podatku VAT jest obligatoryjne od 01.01.2010 r.⁶⁰ Można zatem uznać, że odmienność praktyki sądów w tym zakresie jest niezgodna ze stanowiskiem przyjętym w orzecznictwie. Dodatkowo, jak podkreśla Łukasz Kurnicki, wynagrodzenie przyznawane biegłym sądowym jest niższe od tego, które osoba pełniąca tę funkcję mogłaby uzyskać poza sądem. Autor podnosi jedną z możliwych

⁶⁰ Art. 10 ust. 2a wprowadzony do dekretu z 26.10.1950 r. o należnościach świadków, biegłych i stron w postępowaniu cywilnym przez ustawę nowelizującą z dnia 5.11.2009 r. o zmianie dekretu o należnościach świadków, biegłych i stron w postępowaniu sądowym (Dz.U. poz. 1739); także: w art. 89 ust. 4 ustawy z 28.07.2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. z 2016 r. poz. 623 ze zm.); uchwała (7) NSA z 12.01.2009 r., I FPS 3/08, OSP 2009/7–8, poz. 83; R. Schmidt, *Podwyższenie wynagrodzenia biegłego o podatek od towarów i usług – problemy intertemporalne*, PS 2011/5.

konsekwencji takiej praktyki, tj. nietraktowanie zleceń sądu jako priorytetowych, a co za tym idzie – opóźnienia w sporządzaniu opinii, a w dalszej kolejności przewlekłość postępowania⁶¹.

Kwestionowanie opinii W poprzednim punkcie analizowano już problem kwestionowania przez stronę postępowania ustaleń opinii biegłych we wnoszonych w sprawach środkach zaskarżenia. Problematyka ta jest na tyle istotna, że podjęto ją również w części ankiety dotyczącej samej opinii.

Na podstawie uzyskanych danych ustalono, że ponad połowa opinii sporządzonych do spraw nie została zakwestionowana przez stronę/uczestnika postępowania. W 47,4% strona/uczestnik postępowania zgłosili zarzuty w stosunku do sporządzonego dowodu. Najczęściej sprowadzały się one do zanegowania wniosków opinii (66,9%) oraz metody przyjętej przez biegłego (33,5%). Blisko 19% zgłoszonych zastrzeżeń dotyczyło źródeł, na których oparł się biegły. W 58 przypadkach wskazane zostały błędy rachunkowe i oczywiste pomyłki, w 28 – podważono tezę dowodową, w 36 natomiast – kompetencje biegłego. Wśród innych odnotowano: niekompletność opinii/złożono wnioski o uzupełnienie opinii (9 wskazań), zakwestionowano bezstronność biegłego, nieprecyzyjność/niejasność opinii (4 wskazania), pomijanie niektórych faktów/dowodów (6 wskazań) oraz zakwestionowano samodzielność opinii. Kwestię niezadowolenia strony z opinii biegłego jako podstawy dopuszczenia dowodu z dalszej opinii biegłego szczegółowo wyjaśnił Sąd Apelacyjny w Katowicach (V ACa 344/16⁶²). Zgodnie z orzeczeniem sam fakt niezadowolenia strony z opinii biegłego nie stanowi wystarczającego argumentu za dopuszczeniem dowodu z dalszej opinii⁶³. Podjęcie przez sąd takiej czynności byłoby konieczne w sytuacji uznania sporządzonej opinii za wadliwą (niekompletną, niezupełną i sprzeczną)⁶⁴ oraz nieprzydatną celem ustalenia faktów istotnych dla rozstrzygnięcia. Jest to zgodne ze wskazaniem „w razie potrzeby” zamieszczonym w art. 286 k.p.c. Oznacza to zatem brak obowiązku po stronie sądu do dopuszczenia dowodu z kolejnej opinii w sytuacji, gdyby poprzednia opinia okazała się niekorzystna dla strony: „W sytuacji gdy sporządzone w sprawie opinie biegłych są kategorię i przekonywujące nie istnieje konieczność dopuszczenia dowodu z dalszej opinii biegłych”. W orzecznictwie znajdujemy również odniesienie się do kwestii możliwości podważenia wartości dowodowej opinii biegłego. Zgodnie z wyrokiem Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 13.11.2013 r. (III AUa 335/13⁶⁵), podważenie to jest możliwe pod warunkiem przytoczenia rzeczowych argumentów, które uzasadniłyby przyjęte przez stronę twierdzenia⁶⁶.

Łącznie strony/uczestnicy postępowania wnioskowali o uzupełnienie co trzeciej opinii sporządzonej do analizowanych spraw. W blisko co piątym przypadku złożono wnioski o wezwanie biegłego na rozprawę, w co dziesiątym – wnioski

⁶¹ L. Kurnicki, *Strukturalne przyczyny przewlekłości postępowań sądowych na przykładzie spraw cywilnych*, „Krajowa Rada Sądownictwa” 2016/1, s. 16.

⁶² LEX nr 2233017.

⁶³ Por. także: Potrzeba uzasadniająca przeprowadzenie dowodu z dodatkowych opinii biegłych sądowych, wyrok SA z 2.07.2015 r., I ACa 96/15.

⁶⁴ Por także: M. Budyn-Kulik, *Opinia dotycząca wprowadzenia karalności sporządzenia przez biegłego opinii nierzetelnej lub bez zachowania należytej staranności*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, niepubl.

⁶⁵ LEX nr 1428006.

⁶⁶ *Podważenie przez stronę wartości dowodowej opinii biegłego sądowego*, wyrok SA w Gdańsku z 13.11.2013 r., III AUa 335/13, LEX nr 1428006.

o powołanie nowego biegłego. W 72% przypadków sąd przychylił się do stanowiska strony/uczestnika postępowania i, mając na względzie zarzuty dotyczące sporządzonego do sprawy dowodu, powołał nowego biegłego.

3.2. Analiza opinii uzupełniających

Ustalenia ogólne Łącznie w badanych sprawach w 617 przypadkach sąd wydał postanowienie o dopuszczeniu dowodu z opinii uzupełniającej. W trakcie prowadzonych badań gromadzono informacje o danych przedłożenia do sądu opinii głównej oraz uzupełniającej. Na podstawie powyższych danych możliwe było obliczenie czasu, jaki upłynął między złożeniem w sprawie ww. opinii. Średnio wynosił on 204 dni, przy czym połowa opinii uzupełniających wpłynęła w terminie nieprzekraczającym 127 dni od daty złożenia opinii głównej. Najszybciej opinia uzupełniająca została sporządzona dzień po złożeniu opinii głównej. Najdłuższy czas wyniósł ponad 5 lat.

Modyfikacja stanowiska biegłego W 11,5% przypadków biegły zobowiązany do złożenia opinii uzupełniającej dokonał modyfikacji swojego stanowiska. W większości, tj. 78,9%, stanowisko zajęte w opinii uzupełniającej tylko w niewielkim stopniu różniło się od stanowiska zajętego przez biegłego w opinii głównej. Na dopuszczalność zmiany stanowiska zajętego w opinii sporządzonej przez biegłego zwraca uwagę Dariusz Wysocki. Opisuje to słowami: „opinia biegłego jako środek dowodowy może doczekać się autorskiej korekty”⁶⁷. Lepiej bowiem przyznać się do popełnionego błędu, niż trwać przy błędnym stanowisku⁶⁸.

Głównym argumentem (pojawiającym się w blisko 74% opinii uzupełniających) popierającym przyjęte stanowisko było powołanie się na obowiązującą metodologię. W 44% odnotowano doświadczenie życiowe, w 21% przepisy prawne. Wśród innych najczęściej wymieniano: posiadanie wiedzy specjalistycznej oraz zebraną w aktach dokumentację (odpowiednio 75 i 19 wskazań). W 4 przypadkach biegły przyznał się do błędu/pomyłki rachunkowej. Dokładnie w takiej samej liczbie przypadków sporządzenie opinii uzupełniającej było spowodowane pojawieniem się w sprawie nowych okoliczności. W 13 przypadkach zanotowano informację, że biegły ostatecznie nie wydał opinii uzupełniającej. Wśród pozostałych odnotowano: „trudno powiedzieć – brak informacji o stanowisku biegłych”, „biegły podtrzymał stanowisko, nie podając nowych argumentów”. Anastazy Kuźniar podkreślał istotę powoływania się w opinii m.in. na doświadczenie życiowe. Zdaniem tego autora: „tylko gruntowna wiedza i szerokie doświadczenie w dziedzinie, która jest przedmiotem opracowania decyduje o kwalifikacjach biegłego, a tym samym o wysokiej i niepodważalnej wartości wydanej przez niego opinii”⁶⁹.

Inne ustalenia Jedynie w 15% przypadków biegły sporządzający opinię uzupełniającą nie odwołał się do materiałów niezawartych w aktach sprawy. Wśród pozostałych najczęstszymi pojawiającymi się w badanych opiniach były: posiadane dane specjalistyczne (20,2%), dane powszechnie dostępne (10,1%) oraz dane

⁶⁷ D. Wysocki, *Opinia biegłego...*, s. 16.

⁶⁸ A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli...*, s. 124.

⁶⁹ A. Kuźniar, *Uwagi ogólne o roli...*, s. 123.

lub dokumenty udostępnione przez strony (5,6%). Pozostałe zostały zanotowane w znikomym odsetku. W kategorii „inne” pojawiły się następujące odpowiedzi: obowiązujące akty prawne, literatura/piśmiennictwo, akta innej sprawy.

Podobnie jak w przypadku opinii głównych sporządzonych do spraw, wystawienie przez biegłego faktury VAT za opinię uzupełniającą miało miejsce w niespełna co czwartej sprawie.

Zastrzeżenia co do opinii uzupełniającej sporządzonej przez biegłego strony/uczestnicy postępowania zgłaszali częściej niż miało to miejsce w przypadku opinii głównej (różnica blisko 30 p.p.). Najczęściej kwestionowane były wnioski opinii (16,1%). Blisko w co dziesiątym przypadku zarzuty dotyczyły metody przyjętej przez biegłego. 4% wszystkich zastrzeżeń sprowadzało się do podważenia źródeł, na których oparł się biegły. Wśród innych wymieniano: niekompletność opinii/wniosek o uzupełnienie opinii, brak bezstronności biegłego, pomijanie niektórych faktów/dowodów.

Średnie wynagrodzenie⁷⁰ na rachunku wystawionym przez biegłego za sporządzenie opinii uzupełniającej wynosiło 9518,6 zł. W połowie przypadków biegły sporządzający opinię uzupełniającą wnioskował o przyznanie kwoty nieprzekraczającej 427 zł. Najniższa wnioskowana kwota wynosiła 30 zł, najwyższa natomiast – 540 027 zł. Porównanie danych dotyczących wynagrodzeń znajdujących się na przedłożonych przez biegłego rachunkach z wynagrodzeniami rzeczywiście przyznanymi pozwala zauważyć, że – podobnie jak w przypadku opinii głównych – wynagrodzenia przyznane przez sąd były wyższe od wynagrodzeń wnioskowanych przez biegłych sądowych (średnia: 10 345,2 zł, mediana: 878,5 zł).

W 224 przypadkach pojawiła się informacja o wynagrodzeniu przyznanym biegłemu za stawiennictwo na rozprawie. Średnio wynagrodzenie to wynosiło 4229,1 zł. Połowa z nich nie przekroczyła 105,5 zł. Najniższą wartością odnotowaną w tej kategorii było 10,0 zł, najwyższą natomiast – 302 531,0 zł.

III. PODSUMOWANIE

Najczęściej w postępowaniach cywilnych sąd korzystał z możliwości pozyskania wiadomości specjalnych od biegłego sądowego z zakresu medycyny, wskazując przy tym preferowaną formę opinii, tj. pisemną, oraz zakreślając termin do jej sporządzenia. Odnosząc wyniki badań do aktualnego orzecznictwa i dostępnej literatury, należy przyjąć, że w badanej próbie znikomy odsetek stanowiły sprawy, w których zaistniała konieczność przeprowadzenia badań laboratoryjnych o wysokim stopniu skomplikowania lub też wystąpiłaby rozbieżność między dwoma sporządzonymi przez biegłych opiniami, a co za tym idzie – konieczne byłoby skorzystanie z pomocy instytutu. Mimo że większość opinii została oceniona przez sąd jako zgodna ze stanem faktycznym, to nie brakowało również i takich, które zdaniem sądu były nieistotne, wadliwe czy zawierające błędy (łącznie około 40). Jak już wspomniano, każdy biegły ma prawo do autorskiej korekty, niemniej jednak,

⁷⁰ Na temat ustalania wynagrodzeń biegłych w sprawach cywilnych zob. K. Knoppek, *Dowód z opinii...*, s. 444–447; Paweł Ślawicki, Piotr Ślawicki, *Należności biegłego w postępowaniu cywilnym – zagadnienia wybrane*, „Polski Proces Cywilny” 2017/2, s. 208–229.

na co wskazują inni Autorzy, brakuje narzędzi do oceny kompetencji osób ubiegających się o wpisanie na listę biegłych sądowych. Z uwagi na fakt, że podstawą ponad 40% sporządzonych opinii głównych były posiadane dane specjalistyczne, właściwe określenie predyspozycji osób odpowiedzialnych za wykonywanie omawianych czynności wydaje się szczególnie istotne. Dodatkowo wynagrodzenie oferowane przez sąd (w połowie badanych przypadków nieprzekraczające kwoty 743,5 zł), na co wskazują inni autorzy, jest niższe od tego, które konkretny specjalista uzyskałby, podejmując pracę na rynku. Odnosząc do tego średni czas sporządzenia opinii, tj. 69 dni (a zatem ponad dwa miesiące), nie można jednoznacznie stwierdzić, że niskie wynagrodzenie nie mobilizuje do priorytetowego traktowania zleceń sądu. Sprawdzenie takiej zależności wymagałoby bowiem podjęcia dodatkowych ustaleń, np. obciążenia konkretnego biegłego w momencie otrzymania zlecenia sądu. Zakres przeprowadzonych badań nie pozwala jednak na podjęcie takich czynności. Celem badań była bowiem identyfikacja praktyki korzystania z opinii biegłych sądowych w postępowaniach cywilnych.

Badania te pozwoliły na dokonanie następujących najistotniejszych ustaleń:

- dopuszczenie dowodu z opinii biegłego w 81,5% spraw nie było obligatoryjne;
- w 16% spraw przed wydaniem postanowienia w przedmiocie sporządzenia opinii przez biegłego strony/uczestnicy postępowania dołączyli opinię prywatną (przedmiotem opinii prywatnej najczęściej, tj. w 37% przypadków, były nieruchomości);
- dopuszczenie dowodu z opinii biegłego nastąpiło, co do zasady, przed sądem I instancji – 95% przypadków;
- dopuszczenie dowodu z opinii instytutu miało miejsce bardzo rzadko – niespełna 3% przypadków;
- w większości wydanych postanowień (w około 72%) sąd nie określił, czy osobą sporządzającą opinię ma być biegły sądowy – informacja taka pojawiła się średnio w co piątej sprawie, w tym w 94% spraw wskazany został biegły z listy prowadzonej przez prezesa właściwego sądu okręgowego, w pozostałych natomiast – z listy innego sądu;
- tylko w co czwartym przypadku w aktach badanych spraw znajdował się dokument wskazujący na wybór konkretnego biegłego/instytutu;
- najczęściej sądy dopuszczały dowód z opinii specjalistów z zakresu: nieruchomości (17,6%), psychiatrii (16,3%), psychologii (13,1%), geodezji (9,8%) oraz budownictwa (9,7%), przy czym łącznie zapotrzebowanie sądu na wiadomości z zakresu medycyny oscylowało na poziomie blisko 40%;
- w 73,9% spraw sąd dopuścił dowód z opinii jednego biegłego, w pozostałych – więcej niż jednego;
- sądy, co do zasady, zobowiązywały biegłego do złożenia opinii pisemnej – 93%;
- w zdecydowanej większości wydanych orzeczeń merytorycznych zaistniała konieczność sporządzenia uzasadnienia (72% przed sądem I instancji oraz 85,5% przed sądem II instancji);
- w 60,3% przypadków następstwem wydanego postanowienia było zobowiązanie strony/uczestnika postępowania do uiszczenia zaliczki

na biegłego/instytut (wysokość ponad połowy kwot zaliczek, do których wpłaceniu została zobowiązana strona, mieściła się w przedziałach od 101 do 2000 zł);

- sąd, dopuszczając dowód z opinii biegłego, w 97% określił termin jego sporządzenia;
- po odmowie sporządzenia opinii przez biegłego/instytut niemal w 95% przypadków sąd podjął decyzję o powołaniu kolejnego biegłego lub instytutu;
- średni czas niezbędny na wykonanie opinii wynosił około 69 dni, połowa opinii została sporządzona w terminie nieprzekraczającym 48 dni;
- średni czas, jaki upłynął od złożenia opinii głównej do przedłożenia opinii uzupełniającej, wyniósł 204 dni (mediana: 127 dni);
- średnia objętość opinii dołączonych do akt spraw wynosiła 11 i 7 stron (odpowiednio dla opinii głównej oraz uzupełniającej);
- średnie wynagrodzenia przyznane przez sąd były wyższe niż średnie wartości wskazane w rachunkach przez biegłych sądowych za sporządzenie zarówno opinii głównej, jak i uzupełniającej;
- w odniesieniu do prawie połowy analizowanych opinii głównych strony zgłosiły swoje zarzuty, jeszcze więcej uwag krytycznych było do wniosków opinii uzupełniających;
- w badanych sprawach odnotowano sytuacje utrudniania biegłemu sporządzania opinii przez strony/uczestników postępowania dotyczące głównie odmowy udostępnienia koniecznych materiałów lub utrudnianie wstępu na teren nieruchomości.

Przedstawione wyniki badania aktowego stanowią jeden z elementów opisu „prawa w działaniu” odnośnie do stosowania dowodu z opinii biegłych w sprawach cywilnych, który jest niezbędny dla podjęcia racjonalnych decyzji w przedmiocie zmiany stanu prawnego. Same jednak nie uzasadniają formułowania wniosków *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: biegły sądowy, instytut naukowy, instytut naukowo-badawczy, opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów, wiadomości specjalne, wynagrodzenie biegłego, dowód, dopuszczenie dowodu, postępowanie dowodowe, opinia, dodatkowa opinia, forma opinii, sprawa cywilna, postępowanie cywilne.

Summary

Justyna Włodarczyk Madejska, *Expert witness opinion on civil proceedings – study of the case records*

The paper presents a summary case records study of civil proceedings conducted by the Institute of Justice under the project “Expert witness in court proceeding. Comprehensive picture of the system under the study of case records, surveys, statistical and economic analysis”. The aim of the study was to identify the legal practice of consulting with the expert witnesses in civil proceedings including settlements on:

- 1) *type of specialisation which specialised knowledge would have the highest request in civil proceedings;*

- 2) *type of the institution court would address for the opinion;*
- 3) *time set for submitting the opinion;*
- 4) *basics and formal aspects of writing the opinion;*
- 5) *evaluation of the suitability of the proof driven from the opinion both by the court and parties/participants in the proceedings*

The findings have been compared with the present judicial decisions and literature of the subject. The judicial practice on addressing to the expert witness is not homogeneous, moreover it is sometimes inconsistent with the mandatory regulations of law. The study has led to the conclusion that in civil proceedings the court advised mainly the specialised knowledge of the medicine expert witnesses, thus indicating as preferable, written form of opinion and setting time to submit the opinion. In low percentage of opinions the courts addressed to the Institute for the opinion. Vast majority of opinions have been evaluated by the court as accurate and complete. Some of the opinions, according to the court, were insignificant, faulty or erroneous. In the perspective of the study it seems significant to point out the aspect raised by many other authors, that there is a need for the tool giving good evaluation of the competence of the person applying to enter in the expert witness register. The study implicates that the basis for about the half of the written opinions was specialised knowledge of the expert witness.

Keywords: *expert witness, research institute, consultative teams of specialists in collaboration with courts, special knowledge, expert witness remuneration, proof, admission of evidence, evidentiary proceedings, opinion, additional opinion, form of opinion, civil proceedings, civil procedure.*